

TÜRK SİYASETİNDE SON DÖNEM AİLE POLİTİKALARI*

Arş. Gör. Faruk TURĞUT
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
fturgut@outlook.com

Öz

Toplum içerisindeki işlevlerinden dolayı aile siyasetin, siyasal iktidarın dikkatlerini üzerinde toplamaktadır. Özellikle modern siyasal düzende gerek iktidardan gelen değişimin dengeli bir şekilde topluma kanalize edilmesini sağlamakta, gerekse de toplum ve devletin aleyhine olan gelişmelerin tahripkar olarak yansımaları engellemekte, toplumu düzensizlik ya da çözülmeye karşı muhafaza etmektedir. Bu yüzden aile siyasetin ve devletin sosyal hayattaki merkezi ilgi odağı olmuştur ve hazırlanan resmî politikalar yoluyla doğrudan ya da dolaylı olarak devlet müdahalesine maruz kalmıştır. Dönemsel gerekliliklere veya hükümetlerin ideolojik görüşlerine binaen kimi zaman dönüşüme zorlanmış, kimi zaman ise ailenin varlığını muhafaza yoluna gidilmiştir. Ülkemizde de özellikle modern devletin oluşumundan bugüne dek aile toplumsal olarak gerçekleştirilmek istenen faaliyet ve dönüşümlerin temel öznesi olmuştur. Değişen iktidar ve dönemsel gerekliliklere göre hazırlanan politikalarla devlet eliyle şekillenebilecek nesne olarak tasarlanmıştır. Bu fikirden hareketle, bu çalışmada kuruluşundan günümüze Türkiye’de modern devletin aile üzerindeki tasarrufları yahut politikaları ele alınarak, siyasetin ilgi odağında olan bir kurum olarak aile üzerine farklı bir okuma yapılacaktır. Aile bazı dönemlerde nüfus gibi stratejik konulara yönelik araçsallaştırılmıştır. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren ise ailenin bir bütün olarak önemi kabul edilmiştir. Bu incelemede geçen süreç aileye dair resmî uygulamalar temelinde dönemselleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aile, devlet, politika, aile politikası, değişim.

* Bu makale, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali AYDEMİR danışmanlığında tamamlanan *Türkiye’de Aile Siyasetinde Yeni Dönem Politikaları: (2000 Sonrası Bir Değerlendirme)* adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

RECENT FAMILY POLICIES IN TURKISH POLITICS

Abstract

Family engages attention of politics and of political power, owing to its functions in society. Particularly in modern political system, it stably canalizes change originated from political power to society and blocks destructive reflection of event which is against society and government. Hence, family is the center of interest of politics and government in social life and is directly or indirectly exposed to state intervention by prepared official policies. On the grounds of periodic necessity or ideologic idea of governments, it is sometimes forced to transformation and the existence of family is sometimes preserved. Family has been a fundamental subject of social activities and transformations desired to be realized particularly since formation of the modern state in our country. It has been designed as an object which can be formed by policies prepared according to periodic necessity and changing political power by government. Starting from this idea, in paper, policies or actions of the government in Turkey on family, from its foundation to present, will be investigated and then a diverse reading will be made about family as an institution, a focus of interest of politics. Family has been used as a means for strategic topics like population in some period. Especially since the 2000s, value of family has entirely been accepted. In this study, the process will be separated into periods based on the official applications about family.

Keywords: Family, government, policy, family policy, transformation.

GİRİŞ

Aile, bilindik bir ifadeyle "toplumun temel yapı taşıdır". Toplum içerisinde yerine getirdiği işlevler ile toplumun temel dinamiğini teşkil etmektedir. Sadece bununla sınırlı değildir aile. İnsan olmanın da öncülüdür aynı zamanda. Beşer olarak hayata göz açan insanın topluma, insanlığa açılan kapısıdır. Her yönden sağlıklı bir birey olmanın temellerinin atıldığı yerdir. Sağlıklı bireyler, sağlıklı aile ve sağlıklı toplum sarmalının odağındadır. Toplumda bulunan ekonomi, din, eğitim gibi kurumların mikro düzeyde yaşandığı, insanın hayata hazırlandığı yuvadır aile.

Tüm bu özellikleri ve işlevleriyle aile, insanlığın ilk dönemlerinden beri var olmaktadır. Aile, yeni nesillere aktararak muhafaza ettiği din, gelenek gibi değerlerin koruması altındadır. Moderniteyle birlikte geleneksel kabullerin değişmesi, sosyal hayatın yeniden inşa edilmesiyle mevzubahis değerlerde çözümlenmişlerdir. Bu değişimin ve çözümlenmenin bir yansıması olarak, ailevi değerlerde oluşan tahribat ailenin farklı biçimlerde, bilhassa olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur.

Aile hususunda tecrübe edilen bu olumsuz dönüşüm, ailenin geleceğine yönelik kötü senaryoların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ailenin geldiği nokta ve geleceğine dair yapılan olası senaryolar nedeniyle siyasal mekanizmanın konuya müdahalesi gerekmektedir. Buradan hareketle çalışmanın konusunu, ailenin mevcut yapısını korumak adına ülkemizde devlet tarafından yeni dönemde uygulanan politikalar ve bu politikaların arka planında bulunan zihniyet dönüşümü oluşturmaktadır.

Bunun için öncelikle sosyal devlet, sosyal politika, aile politikası kavramlarına açıklama getirilmeye; sonrasında bu kavramların Türk siyasetindeki karşılıkları analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu analizin gayesi, toplumun varlık ve düzenini esas alan ve toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenen sosyal devlet nezdinde ailenin önemini kavramaktır. Bunun yanı sıra ülkemiz siyasetinde önemli olan nokta gerek nüfus konusunda, gerek aile konusunda müdahalenin sosyal devletin yükselişiyle eş zamanlı meydana gelmesidir.

Çalışmada son olarak, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte aile politikaları bağlamında yaşanan zihni dönüşümü göstermek amacıyla yeni dönemde uygulamaya konan aileye, kadına, erkeğe, çocuğa ve yaşlılara yönelik politikalar ele alınmıştır. Çalışmanın esas odak noktasını 2000 sonrasında yapılan çalışmalar oluşturuyorsa da geçmişten günümüze devreden aile ve üyelerine yönelik çalışmalarda göz önünde bulundurulmuştur. Uygulamaya konan yeni çalışmaların yanı sıra mevcut hizmetlerdeki son dönem değişiklikleri de yaşanan zihniyet dönüşümünü göstermesi amacıyla belirtilmeye çalışılmıştır.

SOSYAL DEVLET, SOSYAL POLİTİKA VE AİLE POLİTİKASI

Modern devlet, Avrupa'da meydana gelen büyük sosyo-ekonomik dönüşümlerin yeniden inşa ettiği toplumsal yaşamın siyasetteki yansımaları olarak şekillenmiştir. Modern bir kavram olarak sosyal devlet de devletin modern dönemdeki ihtiyaçlara cevap verebilmek adına geçirdiği dönüşüm sonucu ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıl sonunda eşitlik ve özgürlük söylemlerinin hakim olduğu, buna karşın bir tarafta asgari yaşam şartlarının altında bulunan yığınlar ile bir tarafta bu yığınlar üzerinden kazanım sağlayan azınlığın bulunduğu kapitalist sistemde, sosyal devlet sisteminin eleştirisi ile ilişkili olmuştur (Barry 2012: 428). Yaşanan toplumsal soruna nasıl yaklaşılması gerektiği, gittikçe bireyselleşen ve kutuplaşan bir toplumda düzen ve görüş birliğini nasıl sağlamak gerektiği sorunsalından, değişen siyasi iktidar dengesinin nasıl yönetileceği konusundaki tartışmalara istinaden ortaya çıkmıştır (Janoski-Alford vd. 2010: 553).

Devletin temel özelliği, elindeki gücün muhafazası adına kendi içinde dönüşüm geçirmektir. Bu dönüşümün gerekçesini, salt kapitalist ekonomik sistem içerisindeki işçi-işveren, ezilen-ezen dikotomik gerilimi ile açıklamak yeterli gelmediği gibi sosyal devletin bu dönemde de ortaya çıkmış olması tesadüfi değildir. Devam eden süreç içerisinde yaşanan gelişmeler, grift bir şekilde sosyal devlet oluşumunun nedenini açıklamaktadır. Toplumsal ihtiyaç ve taleplerin çeşitlenmesi ve artması, ekonomik olarak alt tabakada bulunanların ezilmesinin yanı sıra insan hakları kavramının gündeme gelmesi de önemli bir dayanak olmuştur. İnsanların talep etme hakkının pratikte kendine yer bulması ve bu durumun yirminci yüzyılda genişleyerek devam etmesi modern devletin şekil değiştirip daha fazla ödev sahibi olmasında temel olmuştur.

Toplumsal bütünlük, düzen, siyasi güç ve meşruiyet ilişkisi sarmalında dönüşen modern devlet, benimsediği sosyal devlet paradigmasıyla süreç içerisinde tecrübe edilen dönüşümlerin neden olduğu riskleri önlemeye ve toplum yapısını daha dengeli ve sağlıklı bir duruma getirmeye çalışmaktadır. Bunun için de toplum içerisinde olası gerilim ve çelişkilerin neden olduğu sınıflar arası dengesizlikler ve kamu düzeninin bozulması gibi riskleri olabildiğince gidermek ya da azaltmak suretiyle önlem almayı hedeflemektedir (Kara 2013: 15; Ören 2013: 1). Devletin ontolojik endişelerle oluşan toplumsal riskleri önleme çalışmaları toplumsal ve ekonomik alana müdahaleyi gerektirmektedir. Bu bağlamda, sosyal devletin temel özelliği de sorunsala dair çözüm olarak ürettiği uygulama ve politikaları toplum tabanına kanalize ederek müdahale etmesidir.

Yirminci yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde, önceleri işsizlik, yoksulluk, yaşlılık, kadın hakları ve sosyal güvence gibi ekonomik temelli, yani insanların asgari olarak ihtiyaçlarını karşılayarak sistemle bütünleşmelerini sağlayıcı ve çıkar amaçlı günü birlik önlemler, politikalar üreten, müdahale eden devlet, süreç karşısında daha ciddi ve kapsamlı uygulamalar üretmek zorunda kalmıştır.

Sosyal devlet modern hayatın toplum üzerindeki olumsuz etkilerini bertaraf edebilmek adına salt ekonomiden ziyade toplumun varlık ve devamlılığını koruyacak önlemler almak durumundadır. Sosyal devletteki dönüşümün temelini de politikaların merkezinde yaşanan bu değişim oluşturmaktadır. Ekonomi ve uzantılarının merkezde olduğu bir anlayıştan daha fazlasına ihtiyaç olduğunun farkına varılmıştır. Toplumun salt maddi ihtiyaçlarına arz etmenin ötesinde, toplumu ayakta tutan manevi alanı kontrol etmek ya da şekillendirmekten ziyade koruyucu önlemlerin alınması sosyal devletin rolündeki değişimi ifade etmektedir. Toplumun her üyesi tarafından sahip olunması, paylaşılması, yaşatılması gereken ve insanların keyfiyetine bırakılmayacak kadar önemli olan ahlak, din, aile gibi kurum ve değerleri toplumun sürekliliğini sağlamak adına desteklemek son dönemde sosyal devletin ilgi alanını büyük ölçüde işgal etmektedir.

Çıkış itibariyle sosyal devlet ile aynı döneme tekabül eden sosyal politika, devlet ile toplum arasında bir araç, sosyal devletin pratiğe olan yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal politika, liberal/kapitalist düzen içerisinde piyasanın sunamayacağı destek ve koruma biçimlerinin, devletin siyasal müdahale yoluyla sunulmasını ifade etmektedir ki toplumsal zeminde birleşmeyi meydana getiren ve yabancılaşmayı, çözülmeyi azaltan, önleyen uygulamalar ekseninde yoğunlaştırılmıştır (Alcock-May vd. 2011: 17; Zimmerman 1979: 487-495). Her ne kadar çıkış itibariyle sosyo-ekonomik farklılıkların azaltılması, sınıfsal çatışmaların giderilmesi gibi gerekçeler olsa da genel amaç toplumsal düzeni sağlamak, refah ve gelir düzeyinin ve insanca yaşama seviyesinin artırılması olunca salt ekonomik çerçevede sınırlı kalmak yeterli olmamıştır. Yukarıda sosyal devletin gelişimi noktasında bahsedilen süreç içerisinde sosyal politikada genel itibariyle gerek kapsam, gerek nitelik bakımından gelişen bir çizgide değişim yaşanmıştır. Dönemsel olarak toplumsal risk taşıyan alanlara cevap verebilecek politikalar üretilmiştir. Modernite ile birlikte yaşanan dönüşümlerin de ötesinde günümüzde bu dönüşümlerin sonucu olarak şahit olunan ve geleceğe dair tehlike arz eden çözümler sosyal politikanın ilgi alanının değişmesini ve daha titiz bir şekilde ilgiltilmesini gerektirmektedir.

Günümüzde sosyal politika uygulamaları halkın genelini kapsayan ve insanların hem kamusal imkânlardan eşit olarak faydalanmalarını hem de özel yaşam dünyalarında hak ettiği düşünülen insanca yaşama koşullarını gözetten bir kabule erişmiştir. Bu anlamda zevahiri kurtarmak adına yapılmış olarak değil, mevcut durumdan yola çıkarak geleceğe dair ön kestirimlerde bulunulması ve olası tehlikelere karşı tedbir niteliğinde politikaların üretilmesi olarak sosyal politika, uygulama alanına erişmiştir. Bu yüzdendir ki günümüz sosyal politikasının öncelik sırasında bulunan konular, geçmişe nazaran önemli farklılıklar göstermektedir.

Sosyal politikanın son dönemde öncelikli olarak ilgilendiği konuların başında aile gelmektedir. Yaşanan toplumsal dönüşümün yansıması olarak ailede meydana gelen ve gün geçtikçe tehlikeli boyutlara ulaşan bazı sorun alanları;

evlilik yaşının yükselmesi, atomik/küçük ailelerin geleneksel işlevlerinden uzaklaşarak sayılarının artması, boşanma oranlarının ve parçalanmış aile oranlarının yükselmesi, evlilik dışı birlikteliklerin tercih edilir oluşu, evlilik dışı doğan çocuklar ve yalnız yaşayan insanların sayısının daha fazla olması (Millar-Warman 1996: 6) gibi aile adına olumsuz sayılan gelişmeler siyasi iktidarların da dikkatini bu kuruma çevirmesinde etkili olmuştur. Bu ve benzeri sorunlar sosyal politikanın bir alt birimi olarak aile politikalarının oluşumuna neden olmuştur.

Aile politikası ilk seferde politik bir söylem olarak, salt devlet çıkarına gönderme yapan bir anlam ifade etse de bunun da ötesinde amaç ve uygulama alanları kesin olarak tanımlanamayan bir yapıya sahiptir. Nitekim devlet tarafından uygulanmak üzere hazırlanan istisnasız genelde tüm politikaların, özelde ise sosyal politikaların aile üzerine etki edeceği yadsınamayacak bir gerçektir. Ancak dar anlamıyla aile politikası, doğrudan aileleri hedefleyen ve ailenin durumu ve işlevleri üzerinde etkide bulunma amacı taşıyan politikalar olarak tanımlanabilir.

Aile politikalarının merkezinde siyasi tercihlerin, dini tutumların ve pek tabii ekonomik kaygıların da yer aldığı ancak son kertede temel amacın aile kurumuna yönelik tedbirler içeren bir boyutta ele alındığı söylenebilir. Ailenin kurumsal varlığını muhafaza etmek, üyelerinin saadet ve refahını artırmak, sağlıklı aile ortamları oluşturmak gibi hedefler ile yeni dönem sosyal politika uygulamalarından bahsedilebilir. Bu amaçla politikalar hazırlanırken Pryor'ın da özetlediği belirli noktalara dikkat edilmesi gerekmektedir. Politikalar öncelikle aile üyelerinin sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için destek sağlamalı, ebeveynlere ve evliliğe dönük denge ve istikrarı artırmalı, aile bağlarının gücünün ve istikrarının farkında olmalı, ailenin birlikteliğini temin edebilmeli, ailelerin farklılığına saygı duymalıdır (2009: 2). Son dönem aile politikalarını öncekilerinden ayıran özellik de buradadır. Öncesinde hazırlanan genel politikaların gösterdiği dolaylı etki, ya da kadın, çocuk, yaşlı ve engelli gibi ayrı ayrı aile üyelerine yönelik hazırlanan politikalardan farklı, günümüzde artık bir bütün olarak ailenin merkeze alındığı politikalar üretilir duruma gelmiştir.

TÜRKİYE'DE SOSYAL DEVLETİN GELİŞİMİ VE AİLE POLİTİKALARINDA YAŞANAN DÖNÜŞÜM

Batı'da on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan sosyal devlete dair fikir ve uygulamaların tam anlamıyla ülkemizde gerçekleştiğini söylemek pek de mümkün olmamakla birlikte, bunun sebebini sahip olunan farklı toplumsal gerçekliklerden yola çıkarak görmek ve birkaç noktada özetlemek mümkündür. Her şeyden önce sosyal devlet Batı'da süreç içerisinde yaşanan bir dizi gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye'de bu dönüşüme temel teşkil edecek gelişmelerin, halkın talebi ve beklentilerin süreci belirlediği söylenemez. Aksine sosyal devlet ve sosyal politika uygulamaları da yine devlet insiyatifinde bir lütuf olarak sunulmuştur.

Sosyal devletin çıkış noktasında Batı'da Sanayi Devrimi sonrasında gittikçe etkisi artan bir şekilde yaşanan ekonomik temelli sınıfsal gerilim ve çatışmalar, bunların toplumsal yansıması ve nihayetinde devlete, düzene karşı oluşan ontolojik riskler önemli yer tutmuştur. Buna karşılık ülkemizde, uzun bir dönem süren savaştan yeni çıkmış, elindeki mevcut imkanların oldukça sınırlı bulunduğu devletin kendisini var etmeye çalıştığı ilk dönemleri istisna tutulduğu zaman dahi gerçek anlamlı bir 'sosyallikten söz etmek mümkün değildir. Toplumsalda önemli sayılabilecek etkilere sahip olacak bir endüstrileşme ve bunun sonucunda oluşan bir işçi sınıfının olmaması siyasal alanda beklendik dönüşümlerin yaşanmasına engel olmuştur.

Batıdaki gelişiminden farklı olarak Türkiye'de sosyal politika niteliğinde gelişmeler, kuruluştan bu yana var ola gelmişse de 'sosyal devlet' kavramı resmî olarak hukuk metinlerinde daha önceki 1921 ve 1924 anayasalarında böyle bir ibare yer almamaktayken ilk kez 1961 tarihli anayasada kabul edilmiştir. Siyasi tarihte 12 Eylül olarak kaydedilen, 1980 yılında yaşanan darbe ile siyasal ve toplumsal alana nüfus eden bir yönetim iktidara gelmiştir. Yeni yönetim tarafından hazırlanan 1982 askeri anayasada da ilkesel olarak sosyal devlet kabul edilmiştir. Pozitif bir gelişme olarak kabul edilmesine karşın, darbe sonrası süreçteki müdahaleler nedeniyle özgürlükçü, çoğulcu ve katılımcı bir demokratik gelişme yaşanmamıştır (Özdemir 2008: 139-140). 1982 anayasasının 1960 anayasasına oranla sosyal alanda daha kısıtlayıcı olmasına ek olarak baskıcı vesayet altında bulunulması da mevcut dönemde ve geleceğe yönelik gelişme ve beklentilerin de kısıtlı bir hâl almasına neden olmuştur. Ancak bu süreç 2000'li yıllardan sonra gerek evrensel/küresel, gerekse de ekonomik gelişmelerle ilintili olarak değişim geçirmiş, bu dönüm noktasıyla birlikte sosyal devlet ve sosyal politika kavramlarının da ilgi alanları genişleyerek ilerlemeye başlamıştır.

Türk Siyasetinde Aile Politikasını Aramak

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte devlet yetersiz bir sermaye ile zayıf bir toplumu yeniden inşa etmeye başlamıştır. Bu yeniden inşa sürecinde aileyi doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyecek, biçimlendirecek politikalar yürürlüğe girmiştir. Buna karşın günümüz manasıyla ailenin maddi, manevi bütünlüğünü sağlayacak ve muhafaza edecek aile politikalarına rastlanılmamaktadır.

Yeni süreçte Türk Medeni Kanunu'nun dışında, sağlık, nüfus, çalışma hayatı gibi alanlarda aileye dönük politikalar artarak devam etmiştir. Ancak bu politikalar, yaşanan değişim sürecinde aileyi ontolojik olarak ele almaktan ziyade, daha çok değişen ve gelişen şartlar temelinde ve özellikle kadın ve çocuklara yönelik getirilen haklardır. Devletin aileye dair görüşünde bir kırılmayı temsil eden 1982 yılına kadar geçen süreçte, ailenin bütün olarak geçirdiği değişim ve karşı karşıya kaldığı tehlikeler göz ardı edilmiştir. Bu tarihe kadar ki siyasal süreçte aile hep nüfus, sağlık, ekonomi gibi diğer konularda yapılan düzenlemelerde araçsal olarak yer almıştır. Buna en iyi örnek olarak nüfus verilebilir.

Sosyal devlet ibaresini, bu kapsamda da oldukça geniş haklar ve anayasal zeminde aileye dair ifadeleri ilk olarak getirmiş olmasına rağmen, 1961 anayasasının geçerli olduğu dönemde de aile politikaları zayıf kalmıştır. Anayasa metninde aile Türk toplumunun temeli kabul edilmiş ve korunması görevi devlete verilmiştir. Ne var ki bunun pratiğe yeterli düzeyde yansımaları olmamıştır. Planlı döneme geçilen bu süreç içerisinde hazırlanan kalkınma planlarından da siyasal iktidarın aileye karşı tutumunu görebilmekteyiz. Düzenlenen kalkınma planlarında aile nüfus, ücret, konut gibi ekonomik konular çerçevesinde ilgi görmüş iken, bir bütün olarak ailenin maddi ve manevi birlikteliğini korumaya yönelik ifadeler yer verilmemiştir.

“Sosyal”lık noktasında düşünüldüğünde 1961 anayasasına oranla daha kısıtlayıcı ve baskıcı bir özellik gösterse de 1982 anayasası ve peşi sıra devam eden siyasal süreç aile politikaları noktasında bir kırılma olmuştur. Devlet, 1961 anayasasında olduğu üzere aileyi toplumun temeli kabul etmiş ve onu korumak, huzur ve refahını sağlamak görevini üzerine almıştır. Aileye karşı değişen bu yaklaşımı hazırlanan kalkınma planlarında takip etmek mümkündür. Bu süreçte hazırlanan planlarda ailenin toplumsal işlevleri açısından taşıdığı önem ve özellikle yaşanan sanayileşme ve kentleşme gibi süreçlerle birlikte oluşan riskler belirtilmiş, bu noktada ailenin eğitilmesi ve korunması adına gerekli tedbirlerin alınması vurgulanmıştır.

Aynı süreç içerisinde Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Avrupa Sosyal Şartı'nın aile ile ilgili anlaşmalarına taraf olunmuştur ve ardından 1989 yılında teşkilat kanunu çıkartılarak Aile Araştırma Kurumu kurulmuştur (Canatan 2010: 37). Aileye yönelik olarak kurulan ilk örgütlenme olması hasebiyle önemli olmasının yanı sıra bu kurum yapmış olduğu çalışmalarla da önem arz etmektedir. Ailenin bütünlüğünün korunması, güçlendirilmesi, sosyal refahının artırılması ve yaşanan toplumsal gelişmelerin aile üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amacıyla kurulan kurum, mevzubahis konuda pek çok araştırma ve faaliyet yapmışsa da iktidara bağlı bir tavsiye organı olmaktan öteye gidememiş, bu dönemde resmî politika açısından pek de ilerleme kaydedilmemiştir. Kadın ve çocuklara dair uluslararası sözleşmelere taraf olunmuş ve yine bu konularla ilgili düzenlemeler yapılmışsa da doğrudan aileye yönelik fazla çalışma yapılmamıştır.

Paradigma değişiminin dönüm noktası olarak, yirmi birinci yüzyılın başlangıcına kadar çeşitli alan ve konularda gerçekleştirilen politikalardan dolayı olarak etkilenen aileye yönelik kapsamlı ve istikrarlı bir politik faaliyet gerçekleştirilmemiştir. Her ne kadar önünde, her konuda örnek alınan Avrupa tecrübesi varsa da kadın ve çocuk haklarında iyileştirmeler yapılmıştır; ancak aile kurumu, yaşadığı dönüşüm ve taşıdığı önem göz ardı edilmiştir. Aileye genellikle ülkenin ekonomik menfaatleri nedeniyle uygulanan nüfus politikaları içerisinde yer verilmiştir.

2000 Sonrası Türk Siyasetinde Aile Politikaları

Türkiye'de 2002 yılında yapılan genel seçimde, kendisini dindar, muhafazakar olarak addeden Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte genelde sosyal politika, özelde ise aile politikalarında yeni döneme girilmiştir. Bu tarihten önceki siyasal süreçte aile, nüfus ve ekonomi gibi alanlara yönelik hazırlanan politikalarda araçsallaştırılmaktaydı. Ancak yeni dönemde, toplumumuzda hâlen yerini koruyan aile kurumunun önemine dikkat çekilerek, onun bütünlüğünü korumak ve devamını sağlamak amaç kabul edilmiştir. Bu kabul, parti tüzüğünde şu şekilde ifade edilmiştir: "AK Parti, aileyi Türk toplumunun temeli kabul eder. Geçmişle gelecek arasında köprü görevini yerine getiren aile kurumunun; millî değerlerimizin, duygularımızın, düşüncelerimizin ve ülkemize has adet ve geleneklerimizin yeni kuşaklara aktarılmasında en temel, en vazgeçilmez sosyal bir kurum olduğuna inanır". Bu ilke doğrultusunda sadece aileye dair uygulamalar hazırlanmakla kalınmamış; sosyal politikanın kapsamına giren her alanda, özellikle kadın, çocuk ve yaşlı politikalarında aile merkeze alınarak hizmet sunulmaya başlanmıştır.

Yeni dönemde aileye yönelik olarak yapılan çalışmalardan en önemlisi şüphesiz Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulmasıdır. Daha önce aile üzerine devlet içerisinde yapılan ilk teşkilatlanma, 1989 yılında 396 sayılı kanun hükmünde kararname ile kurulan Aile Araştırma Kurumu olmuştur.

Aile Araştırma Kurumu, 2004 yılında kabul edilen 5256 sayılı kanun ile kapatılmış, yine Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Kanunun birinci maddesinde ifade edildiği şekliyle bu kurumun amacı "ülkede sosyal sorunların tespiti ve çözümü ile Türk ailesinin bütünlüğünün korunması, güçlendirilmesi ve sosyal refahının artırılmasına yönelik ulusal ve uluslararası bilimsel araştırmalar yapmak veya yaptırmak, projeler geliştirmek, desteklemek, bunların uygulamaya konulmasını sağlamak ve aileye yönelik millî bir politikanın oluşmasına yardımcı olmak" (ASAGMTGHK 2004) şeklinde tanımlanmıştır. Salt aileyi bağımsız bir özne olarak baz alan Aile Araştırma Kurumu'nun aksine, ASAGEM aileyi sosyal alanda yer alan ve bu alandaki öğelerle etkileşimde bulunan bir kurum olarak kabul etmiştir. Bunun içindir ki, tek başına aile sorunları ile ilgilenmekle birlikte bir bütün olarak sosyal sorunlarla ilgilenecek şekilde kapsamı genişletilmiştir. Her ne kadar kuruluş itibarıyla bir yardımcı, danışma unsuru olarak kabul edilmişse de sonrasında yapılan çalışmalar kurumun siyasal ve toplumsal zeminde işlevsel bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Daha sonra bakanlık döneminde yürütülen faaliyetlerin büyük çoğunluğunun temelleri ASAGEM tarafından atılmıştır.

2011 yılında yayınlanan 633 sayılı kanun hükmünde kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuştur. Bakanlığın kurulmasıyla, daha önceleri başbakanlığa bağlı olarak faaliyet gösteren Aile ve Sosyal Araştırmalar GM, Kadının Statüsü GM gibi teşkilatlar bakanlık çatısı altında birleştirilmiştir. Daha

öncesinde aileye yönelik bir hizmet geçmişinin var olmasına karşılık bakanlığın kurulması bu alanda bir devrim niteliği taşımaktadır. Her şeyden önce yürütülen faaliyetler daha etkin, güçlü ve icracı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Yürütme noktasında daha merkezi bir yapılanma yaşanmıştır. Gerek yeni uygulamaya konan, gerek bakanlık öncesinde uygulana gelen faaliyetler tek bir elden yürütülmekte, hem toplum ayağı hem de personel, kuruluşlar gibi denetimi zor olan kurumsal öğeler daha sistematik bir şekilde yer almaktadır. Bakanlık kurulmadan önce merkezden yapılan araştırmalar, tespitler ve belirlenen politikaların uygulanabilirlik noktasında sıkıntı ve yetersizlikler yaşanırken, artık bakanlık yetkisinde kurulan taşra teşkilatlanmasıyla ülke geneline ulaştırılabilmekte ve denetlenebilmektedir. Merkezin çevreden kopukluğu ve bu mesafede oluşan hizmet boşluğu yapılan bu teşkilatlanmayla giderilmeye çalışılmış; hem de halk tarafından ulaşılabirlik kolaylaştırılmıştır.

Sosyal sorunları kuşatan ve bu sorunlara daha bütüncül yaklaşmasına rağmen bakanlığın mevzuatında ve pratikteki yansımada dikkat çeken nokta aile üzerine yoğunlaşmasıdır. Aileyi merkeze alarak, sorunlara bu merkezden yaklaşmaktadır (Kesgin 2012a: 30). Bakanlık tarafından aile, yaşanan toplumsal değişim ve çözüme ile birlikte değişen şartlar karşısında bir bütün olarak kabul edilmekte ve bunu muhafaza etmek adına sosyal hayata dair plan ve eylemler hazırlanırken aile göz önünde bulundurulmaktadır. Aslında ailenin bu merkezi ve bütüncül konumu, yeni dönemde muhafazakar iktidarın yansımaları olarak kabul edilebilir. Evvelinde toplum içerisinde bağımsız olarak değerlendirilen kadın, çocuk, yaşlı ve engelli gibi bireyler yeni dönemde bir bütün içerisinde ailenin birer üyesi olarak kabul edilmiş, sosyal alandaki tüm faktörler aile üzerinden değerlendirilmiştir.

Yeni dönemde aileye yönelik olarak gerçekleştirilen ilk göze çarpan uygulama 2003 yılında aile hukukundan doğan dava ve işlerin görülmesi üzere aile mahkemelerinin kurulmasıdır. Aile mahkemelerinde öncelikli olarak göz önünde bulundurulmuş nokta ailenin bütünlüğü ve devamlılığıdır. Bu bağlamda aile mahkemelerine yargılama yetkisine ek olarak aile ve üyelerini korumaya ve eğitmeye yönelik tedbirler alınabileceği konusunda da yetki verilmiştir. Buna göre, davalarda hukuki esaslara girilmeden önce aile içindeki karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörünün korunması bakımından eşlerin ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunları tespit ederek bunların sulh yoluyla çözümü yoluna gidilir.

Modern yaşam toplumsal değerlerin aşınmasına neden olmuştur. Yaşanan bu tahribattan aile de etkilenmiş, çözüme sürecine girmiştir. Aile kurumundaki bu negatif yöndeki değişimi asgariye indirmek amacıyla 7 Ekim 2007 tarihli Resmî Gazete'de, Aile Danışma Merkezleri'nin kurulmasına dair yönetmelik yayınlanmıştır.

Kurulması kararlaştırılan bu merkezlerde toplumsal gelişmenin itici gücü olarak ailenin korunması, desteklenmesi ve sorunlarının çözümüne yönelik

koruyu-önleyici, rehabilite edici hizmetler sunulmaktadır. Sunulan bu hizmetlerin önemli bir sacayağını değişen sosyal ve ekonomik koşullar içerisindeki bireylere yönelik hizmetler oluşturmaktadır. Bu bağlamda merkezlerde öncelikli amaç olarak ailelerin sağlıklı gelişmesini sağlayacak olan katılımcı, üretken ve kendine yeterli bireylerin yetiştirilmesi hedef alınmıştır. Kişilerin aile içindeki rol ve işlevlerini sergilemesine engel oluşturabilecek gerek sağlık, gerekse de psikolojik sorunların çözümüne yönelik hizmetler verilmektedir. Kurum içi hizmetlerin yetersiz kaldığı noktada diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılabilmektedir.

Bünyesinde aile danışmanı, psikolog, çocuk gelişimcisi ve psikolojik danışman ve rehberlik gibi uzmanların bulunduğu aile danışma merkezlerinde, eşler arası uyumsuzluk, ebeveyn-çocuk ilişkisinden doğan sorunlar, aile içi rol ve sorumlulukların dağılımı, yaşanan sorunların giderilmesi ve benzeri konularda aile bireylerinin bilgilendirilmesi, sorun çözme becerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Verilen hizmetler sadece ailelere ya da aile sürecine dair hizmetlerle sınırlı kalmamaktadır. Bunlara ilave olarak evlilik öncesi ve boşanma sürecine dair de rehberlik edilmektedir. Evlilik öncesi sürece yönelik bireylere evliliğe hazırlık, eş seçimi, aile içi iletişim gibi konularda bilgilendirme ve danışmanlık yapılmaktadır (ASPB 2012: 33). Aile içi sorunlar nedeniyle evlilik birliğinin bozulması, boşanma noktasına gelen ailelere yönelik rehberlik sunulmakta, aile bireylerinin talepleri doğrultusunda birbirlerine zarar vermelerine engel olacak önlemler de göz ardı edilmeden mesleki arabuluculuk süreci gerçekleştirilmektedir. Bu program kapsamında pilot uygulama olarak 2013 yılında 10 ilde 932 çift danışmanlık hizmeti verilmiş, 316 çift evliliklerinin devamı yönünde karar vermiştir (ASPB 2013: 38). Elde edilen olumlu sonuçlar nedeniyle ülke genelinde uygulanması planlanmıştır.

Ülke genelinde insanların mevcut hak ve hizmetler noktasında bilinçlenmesini ve ulaşmasını kolaylaştırmak adına ASPB İletişim Merkezi 11 Eylül 2012 tarihinde hizmete geçirilmiştir. Bakanlık bünyesinde bulunan Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'ne bağlı olarak yürütülen ve merkezi Gaziantep'te bulunan bu hizmet yedi gün yirmi dört saat usulüne göre yürütülmektedir. Vatandaşlar ücretsiz olarak ulaşabilmekte, gerekli konularda yardım alabilmektedirler.

Alo 183 hattı vasıtasıyla aile, kadın, çocuk, engelli, yaşlı, gaziler ve şehit aileleri ile gelen başvurular kabul edilmekte, rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmektedir. Kadınlara, çocuklara ve söz konusu diğer kesimlere sahip oldukları haklara dair bilgilendirme yapılmaktadır. Karşılaştıkları veya karşılaşmaları olası istismar, şiddet gibi olaylara karşı aciliyeti göz önünde bulundurularak çözüm ve önlenmesi için tedbirler geliştirilmektedir. Gelen başvuru ve ihbarları takiben olayın geçtiği il veya ilçe acil müdahale ekip sorumlusuna, kolluk kuvvetleri ile iletişime geçilmektedir. Bunların dışında yardım talebinde bulunanlar il veya ilçede bulunan bakanlığa bağlı ilgili hizmet birimlerine yönlendirilmektedir. 2012 yılından itibaren hizmet veren bu merkeze önemli sayıda müracaat yapılmıştır.

İletişim merkezi, verilecek hizmetler açısından önemli kolaylıklar sağlamaktadır. Bunların en önemlisi vatandaşlar tarafından ulaşılabilirliğin basitleşmesidir. Hatlar yoluyla insanlar ücretsiz olarak, her noktadan 7/24 iletişim kurabilmekte ve bürokratik prosedürden uzak doğrudan profesyonel olarak bilgilendirilmektedir. Bu durum özellikle acil olarak müdahale gerektiren konularda zaman kaybının yaşanmasını engellemektedir. Bir başka önemli nokta ise verilen bu hizmet, insanlara sosyal haklarının tanıtılması, farkındalık oluşturulması, ulaştırılması ve yaygınlaştırılması açısından faydalıdır (Kesgin 2012b: 110). Hizmetin tek bir merkezden sunulması yetkili kurum ile vatandaşlar arasındaki iletişimin de kontrollü ve daha verimli olmasını sağlamaktadır.

Çocuklar genel olarak ülkenin devamlılığının sağlayıcısı, özel olarak ise aile birlikteliği, bütünlüğü içerisindeki manevi tamamlayıcısı olması nedeniyle önem arz etmektedirler. Bu yüzden uygulanan nüfus politikalarını aileden bağımsız olarak düşünemeyiz. Ülkemizde 1960'dan 2000'lere gelene dek nüfus artış hızını azaltmaya yönelik politikalar uygulanmıştır. Bu uygulamaların en somut olanı ise "aile planlaması"dır. Ancak 2002'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi ile birlikte nüfus artış hızının nüfusun yenilenebilmesi için gereken oranın altına düşmesi nedeniyle nüfus politikalarında bir değişim gözlenmektedir. Özellikle dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "üç çocuk" söylemi ile nüfusun artırılması özendirilmeye çalışılmış, bu yönde çalışmalar geliştirilmiştir.

Atılan adımlardan bir tanesi üremeye yardımcı yöntemlerin genel sağlık sigortası kapsamına alınmasıyla devlet tarafından finanse edilmesidir. Bu kapsamda 2006 yılında yayınlanan kanuna göre belirli şartlar içerisinde en fazla iki deneme ile sınırlı olmak kaydıyla tedavinin finanse edilmesi kararlaştırılmıştır.

Ailenin bütününe yönelik hazırlanan bu politikaların yanı sıra yeni dönemde aile üyelerine yönelik uygulanan politikalarda da bir dönüşüm söz konusu olmuştur. Kadın, çocuk ve yaşlı politikalarında eskiye nazaran bir zihniyet dönüşümünün yaşandığı gözlemlenmektedir. Her şeyden önce kadın, çocuk ve yaşlının kendi başına bir birey olmaktan ziyade ailenin, bir bütünün parçası olduğu göz önünde bulundurulmaktadır. Hazırlanan politikalardan da bu noktadan hareket edilmektedir. Bu bağlamda kadınların sosyal alanda güvenli bir şekilde yer alması, şiddet ve istismarın önlenmesine yönelik, iş hayatında daha aktif yer almasına ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması adına düzenlemeler yapılmıştır. Çocukların aile yanında yetişmesinin önemi kavranmış, bu doğrultuda yeni dönem çocuk politikalarında aile yanında hizmet önceliği getirilmiştir. Bununla birlikte yaşanan bir diğer dönüşüm de devlet korumasında bulunan çocuklara hizmet veren kurumlarda yaşanmıştır. Koşu sistemine göre şekillendirilmiş büyük kurumlardan, bunlara kıyasla çok daha az kişinin bulunduğu ev tipi kurumlara geçiş süreci başlamıştır. Yaşlı bireylerin aile içerisinde, çocukları ile birlikte yaşamlarını devam ettirmeleri ailenin birliği ve dayanışması konusunda olduğu kadar toplumsal dayanışma açısından da oldukça önemli olduğu kavranmıştır. Bu amaçla yaşlı bireylerin yaşamına ailelerinin yanında devam

etmesi veya evde hizmet desteği verilmesi gibi çalışmalar başlatılmıştır. Yaşlılara yönelik gerçekleştirilen politikaların çoğunluğu başlangıç aşamasındadır. Mevcut hâliyle yetersiz kalan politikaların genişletilmesi ve daha etkili, kapsayıcı bir şekilde alanının ve alternatiflerinin genişletilmesi geleceğe yönelik alınacak verim noktasında önem taşımaktadır.

SONUÇ

Yirminci yüzyıldan sonra teknoloji ve iletişim alanındaki yenilikler, insanın dünyaya hakim olma çabasının bir sonucu olarak yaşanan sürecin aksine kontrolden çıkmasına neden olmuştur. Modernitenin yeni boyutunda aile, üzerine inşa edildiği değerlerin aşındırılmasıyla birlikte köklü dönüşümler yaşamakta, biçim değiştirmektedir. Bu noktada, ailenin korunması noktasındaki temel husus mevcut değerlere sahip çıkmaktır. Geline nokta, bu durum insanların şahsi tercihlerine bırakılamayacak kadar önem arz etmektedir. Bu yüzden devlet müdahalesi ve ailenin varlığını destekleyecek hizmetlerin geliştirilmesi gerekli olmaktadır.

2002 sonrasında muhafazakar-demokrat bir partinin iktidar olmasıyla birlikte sosyal politikalarda aile ön plana alınmıştır. Kadınlara, çocuklara, yaşlılara ve hatta diğer toplumun diğer kesimlerine yönelik uygulanacak olan sosyal politikaların temeline aile yerleştirilmiştir. Siyasal ideolojinin etkisi olduğu kadar bu dönüşümün diğer bir ayağını da toplumsal ihtiyaçlar, yani son dönemde yukarıda ele alınan ailenin dönüşümü ve bu dönüşümün sosyal alandaki olumsuz yansımaları oluşturmaktadır.

Sosyal politikalarda yaşanan önemli bir değişim de sorunun yaşanmasından sonra üretilen çözümlerin yerine, öncesinden alınan tedbir nitelikli hizmetin sunulmasıdır. Bu ilke, özellikle aile politikasında önemlidir. Zira dağılan bir aile birlikteliğinin telafisini sağlamak pek de kolay olmamaktadır.

Yeni dönemde aile politikaları kapsamında yapılan en büyük yenilik Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulmasıdır. Sosyal politika hizmetlerinin icracı bir bakanlık tarafından sunulması etkinliği ve verimliliği artırmaktadır. Bakanlığın kurulması ve sunulan diğer hizmetler, mevcut durumda sosyal ihtiyaçların karşılanmasında, ailenin daha güçlü ve korunaklı hâle gelmesinde yeterli olmamaktadır. Ancak kısa dönemde yapılan bu çalışmalar gelecek için iyi bir başlangıç teşkil etmektedir.

SUMMARY

Family has existed since the first period of mankind and has been preserved by values such as religion and tradition which both have been protected and have been handed on to new generations by family. With modernity, owing to changes in traditional acceptance and reconstruction of social life, these values have been loosened. As a reflection of this change and loosening, a destruction

occurs in family values, which has influenced the family negatively. This negative change that has been experienced in family institution has caused horrible scenarios for the future of family. In view of the present-day situation of family and probable scenarios for the future of the family, that intervention of political power to this topic has become necessary. In this context, the issue of this paper is the policies performed by state in the recent period to preserve the existing structure of family and the mentality transformation in the background of these policies. Therefore, firstly social state, social policy, and family policy have been explained, afterwards these concepts have been analysed, whether they have a meaning or not, in Turkish politics. The goal of this analysis is to indicate the comprehensive importance of family for social state which has taken a form under necessities of society and which emphasize the existing, order of society, and specially show that intervention to the family in our country has taken place simultaneously after the rising of social state.

Subsequently, all policies for family, women, men, child and elders practised recently have been dealt in a manner showing mentality transformation in the context of family policy after Justice and Development Party has become the government. Although the main focus of this paper is policies about post 2000, from past to present assignor policies for family and its members have been taken into account, too. As well as the new policies practised, changes in existing services are also showing the mentality transformation.

In the protection of family, the key point is keeping the existing values. This situation is so important that it has not been left to personal preference of people. For this reason, state intervention and improving services supporting family existence is necessary.

After a conservative-democrat party came to power in 2002, family has been the primary factor in social policies. Family has been located in the center of social policies that are related to women, children, elders, and other social parts. This transformation in social policy have stemmed from the effect of political ideology along side social wants, that is, the negative reflections of changing family to social life.

Another important change in social policies is services presented as precaution taken before problem rather than as a solution for the problem. This principle is vital especially in family policy because the compensation of a disintegrated family is not easy at all.

The biggest improvement achieved in the scope of family policies in the recent period is the establishment of The Family and Social Policy Ministry. Social policy services' being provided by an executive ministry has increased efficiency and productivity of these policies. Even though all services carried out by political power are not adequate to compensate social wants and to make a more powerful and protected family, these policies implemented in a short period constitute a good beginning for future.

KAYNAKÇA

- ALCOCK, Pete-MAY, Margaret vd. (2011). *Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar*. çev. ed. Şenay Gökbayrak. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ASAGMTGHK -Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun (2004). T.C. Resmî Gazete. 25642. 13 Kasım 2004. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/11/20041113.htm> [21.05.2014].
- ASPB-Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2012). 2012 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara. http://www.aile.gov.tr/data/53fe1b18369dc3053ccd5544/aile_ve_osyal_politikalar_bakanligi_2012_fr_film_son_2.swf [27.05.2016].
- ASPB-Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013). 2013 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara. http://www.aile.gov.tr/data/53fe1465369dc3053ccd5500/aile_ve_osyal_politikalar_bakanligi_2013_yili_idare_faaliyet_raporu.pdf [27.05.2016].
- BARRY, Norman B. (2012). *Modern Siyaset Teorisi*. çev. Mustafa Erdoğan-Yusuf Şahin. Ankara: Liberte. 3. bs.
- CANATAN, Kadir (2010). "Aile Politikaları ve Türkiye Örneği". *Umrân Dergisi* (187): 34-39.
- JANOSKI, Thomas-ALFORD, Robert vd. (2010). *Siyaset Sosyolojisi*. çev. Soner Torlak. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- KARA, Uğur (2013). *Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü*. Adana: Karahan Kitabevi. 2. bs.
- KESGİN, Bedrettin (2012a). "Sosyal Politikanın En Önemli Kurumu: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı". *İnsan Hakları Yıllığı C. XXX*: 41-54. Ankara: TODAİE.
- KESGİN, Bedrettin (2012b). *Kamu Sorumluluğunda Sosyal Hizmet*. İstanbul: Açılım Kitap.
- MILLAR, Jane-WARMAN, Andrea (1996). *Family Obligations In Europe*. London: Family Policy Studies Centre.
- ÖREN, Kenan (2013). *Sosyal Politika*. Ankara: Nobel Yay. 3. bs.
- ÖZDEMİR, İsmail Mansur (2008). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetler*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Ü.
- PRYOR, Jan (2009). "The Family In Social Policy: An Introduction To The Families Commission Special Issue". *Social Policy Journal of New Zeland* (35): 1-3.

- TURĖUT, Faruk (2014). *Türkiye'de Aile Siyasetinde Yeni Dönem Politikaları: (2000 Sonrası Bir Değerlendirme)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Ü.
- ZIMMERMAN, Shirley L. (1979). "Policy, Social Policy and Family Policy: Concepts, Concerns and Analytic Tools". *Journal of Marriage and Family* 3 (41): 487-495.